

موزه ملی و نقل عبارات دیگران

ایرج افشار

کتابچه‌ای با نام «معرفی نسخه نفیس ترجمه کتاب المسالک و الممالک» (مسالک و ممالک) ترجمه فارسی قرن پنجم / ششم هجری» از سوی «کانون جهانگردی»، «موزه ملی ایران» و «سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری» به چاپ خوب و مقدمه‌ای که عبدالله معنوی ثانی و خانم مهناز رحیمی فر تنظیم کرده‌اند با یادداشت یک صفحه‌ای به امضای رئیس کل موزه ملی ایران انتشار یافته است (۱۳۸۷). با شوقی تمام به خواندن مقدمه پرداختم تا ببینم مقدمه کتابی که به قصد ارائه نقشه‌های رنگین نسخه کتابخانه موزه ملی چاپ کرده‌اند دارای چه خصوصیتی است. به جمله‌هایی برخوردیم که کلماتشان برایم بوی آشنایی داشت. چون مقدمه خود بر مسالک و ممالک را خواندم مشابهات جدول زیر را یافتیم. عجب کردم ازین که توارد تا بدین حد میسر است و شاید یادشان رفته است که منبع خود را بنویسند، شاید هم تصور کرده‌اند مقدمه نویسی از دار دنیا رفته است. جوان‌ها فعلاً از دانشگاه‌هایی که بر می‌آیند آموخته‌اند که منبعی را بالا و پایین و کلماتی را پس و پیش کنند و کار خودشان را از پیش ببرند (درد دل).

مسالک و ممالک چاپ ۱۳۴۰ و تجدید چاپ ۱۳۶۸

ترجمه فارسی کتاب اصطخری در مقام مقایسه با متن عربی کاملاً موافق و مطابق نیست. در بسیاری از موارد مترجم جملات و مطالبی را حذف و کسر کرده و در مواردی هم جمله‌ها و عباراتی بر آن افزوده است. (ص ۱۲)

در قسمت اخیر کتاب یعنی فصل مربوط به ماوراءالنهر قسمت‌های زیادی از ترجمه با متن اصطخری مطابقت ندارد... موارد اختلاف با متن صورۃ الارض تألیف ابن حوقل (که این کتاب خود مبتنی و براساس مسالک الممالک است) مطابق و موافق است. (ص ۱۲)

بنابراین ملاحظات است که متن فارسی را باید ترجمه آزاد و اقتباس گونه‌ای از کتاب اصطخری دانست. (ص ۱۲)

به علت قدمت نثر و احتوا بر لغات و اصطلاحات فارسی مورد کمال اعتنا و توجه تمام است. (ص ۱۳)

کتابک زیبای موزه ملی ۱۳۸۷

لازم به ذکر است که ترجمه فارسی کتاب اصطخری در مقام مقایسه با متن عربی کاملاً موافق و مطابق نیست. در بسیاری از موارد مترجم جملات و مطالبی را حذف کرده و در مواردی هم جمله‌ها و عباراتی بر آن افزوده است. (ص ۸)

بخصوص در فصل مربوط به ماوراءالنهر که قسمت‌های زیادی از ترجمه با متن کتاب اصطخری مطابقت ندارد. موارد اختلاف با متن کتاب «صورۃ الارض» مطابقت دارد. صورۃ الارض تألیف ابن حوقل است و این کتاب خود براساس مسالک الممالک اصطخری نوشته شده است. (صص ۸-۹)

بنابر همین ملاحظات است که متن فارسی «مسالک الممالک» را باید ترجمه آزاد و اقتباس گونه‌ای از کتاب اصطخری دانست. (ص ۹)

به علت محتوای علمی و نیز قدمت نثر فارسی و لغات و اصطلاحات زبان فارسی قابل مطالعه و استناد و شایسته کمال توجه است. (ص ۹)

شیوه نثر کهن فارسی کتاب گواه این است که این کتاب در قرن ۵ یا ۶ ق از عربی به فارسی ترجمه شده است. کاربرد واژگان کهن و شیوه نثر نویسی فارسی اظهار نظر فوق را تأیید می‌کند. نثری چنین کهنه نمی‌تواند از قرن هشتم باشد. (ص ۱۰)

شیوه نثر کهن کتاب گواه است که کتاب در قرن پنجم یا ششم از عربی به فارسی نقل شده است. استعمال لغات کهنه که فهرست آن‌ها در پایان کتاب به دست داده می‌شود و شیوه نثر فارسی کتاب مؤید این ادعاست. نثری چنین کهنه نمی‌تواند اثر قلم خواجه نصیر یعنی از قرن هفتم و یا از قرن هشتم هجری یعنی اثر ابن ساوجی باشد. (ص ۱۳)

در نسخه ترجمه فارسی مسالک و ممالک به خط ابن ساوجی غلط‌های املائی دیده می‌شود که نمی‌تواند از کاتبی باشد که خود مترجم است و واضح است که کاتب نسخه را از روی نسخه دیگری کتابت کرده و چون خط آن نسخه خوانا نبوده و یا کاتب (ابی ساوجی) وقوف بر معنی بعضی از کلمات آن نسخه نداشته، بنابراین نتوانسته برخی کلمات را درست بخواند ناگزیر برخی کلمات را عیناً رونویسی کرده است مانند: در قسمت «ذکر دیار ماوراءالنهر تحت عنوان فاراب نام ناحیه‌ای را «بحال» (بدون نقطه) ذکر کرده که ظاهراً ترجمه کلمه «سبخه» به معنی زمین نمگزار است که احتمالاً کلمه «نمناک» یا مشابه این کلمه بوده و کاتب (ابن ساوجی) به سبب نداشتن آگاهی از این کلمه آن را به شکل غیرقابل قرائت نقل کرده است. (ص ۱۱)

به علاوه در این دو نسخه اغلاط املائی دیده می‌شود که نمی‌تواند از کاتبی باشد که خود مؤلف است و واضح است که چون کتاب نسخه را از روی نسخه دیگری نقل کرده و خط آن خوانا نبوده یا وقوف بر معنی بعضی کلمات نداشته است لذا نتوانسته است که برخی کلمات را درست بخواند. ناگزیر چنین کلمات را عیناً تصویر کرده است مانند کلمه «بحال!» (ص ۲۶۳) که ترجمه سبخه به معنی زمین نمگزار است (احتمال می‌رود که «نمناک» یا چیزی شبیه این کلمه بوده است) و کاتب به علت عدم وقوف آن را به شکل غیرقابل قرائتی نقل کرده است. (ص ۱۴)

نسخه‌ای ناقص از ترجمه کتاب مسالک الممالک متعلق به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (س ۱۳۳۱) در ۵۸ ورق موجود است که با توجه به شیوه نثر نویسی این نسخه بدون شک در قرن ۷ (میان سال‌های ۶۵۰ و ۷۰۰ ق) سی سال پیش از زمان زندگی ابن ساوجی کتابت شده است. (ص ۱۱)

وجود نسخه‌ای ناقص از کتاب متعلق به کتابخانه مرکزی دانشگاه که بدون شک در قرن هفتم هجری و شاید بین ۶۵۰ و ۷۰۰ یعنی پیش از عهد ابن ساوجی کتابت شده باشد. (ص ۱۴)

در نسخه‌ای جدید نویسی ترجمه این کتاب به اشتباه به خواجه نصیرالدین طوسی (متوفی ۶۷۲ ق) نسبت داده شده که این انتساب درست نیست... شیوه نثر این کتاب نمی‌تواند اثر قلم خواجه نصیرالدین طوسی (از قرن ۷ ق) باشد ضمناً مقایسه میان آثار مثنوی فارسی خواجه نصیرالدین طوسی مانند کتاب اوصاف الاشراف با ترجمه مسالک الممالک نادرستی این انتساب را نشان می‌دهد. شیوه نثر خواجه نصیر با شیوه نثر این کتاب با یکدیگر کاملاً متفاوت می‌باشد. (صص ۱۴ و ۱۵)

مقایسه میان آثار مثنوی فارسی خواجه نصیر مانند اوصاف الاشراف یا آغاز و انجام با ترجمه مسالک و ممالک خود مؤید سستی این انتساب است، شیوه نثر خواجه نصیر دیگر و اسلوب نثر این کتاب دیگر است. (ص ۱۳)

به گواهی خاتمه نسخه‌ای خطی از کتاب اسامی فی الاسامی (موجود در کتابخانه سلطنتی سابق تهران به معرفی دکتر مهدی بیانی در جلد چهارم احوال و آثار خوشنویسان) که ابن ساوجی در ربیع الاول سال ۷۱۱ ق برای فرزندش ابی طاهر نوشته ابن ساوجی در شهر سلطانیه مقیم بوده است. (ص ۱۶)

نکته دیگر درباره ابن ساوجی آن‌که به گواهی خاتمه نسخه‌ای که او از اسامی فی الاسامی (مجموعه کتابخانه سلطنتی سابق تهران به معرفی دکتر مهدی بیانی در جلد چهارم احوال و آثار خوشنویسان) در ربیع الاول ۷۱۱ برای فرزندش اباطاهر نوشته در سلطانیه مقیم بوده است. (ص ۳۶ چاپ ۳)

مرحوم محمدعلی تربیت در کتاب «دانشمندان آذربایجان» (ص ۲۱) از ابی ساوجی یاد کرده است. (ص ۱۶)

مرحوم محمدعلی تربیت در دانشمندان آذربایجان (ص ۲۱) از ابن ساوجی یاد کرده است. (ص سی و شش چاپ سوم)

چون دو نسخه تاریخ‌دار دیگری در سال ۷۱۵ ق در اصفهان کتابت کرده است. این نسخه عبارت است از مجموعه‌ای مشتمل بر چهار رساله که متعلق به کتابخانه آقای دکتر اصغر مهدوی استاد دانشگاه می‌باشد. در هر یک از این رساله‌ها تاریخ تحریر و شهر محل تحریر ذکر شده است (۷۱۵ در اصفهان) و این چهار رساله عبارتند از رساله عربی کلمات باباطاهر عریان، رساله‌المخمسات، رساله المعشرات، رساله اوصاف الاشراف اثر خواجه نصیرالدین طوسی.

ابن ساوجی نسخه تاریخ‌دار دیگری در سال ۷۱۵ ق در اصفهان کتابت کرده است. این نسخه عبارت است از مجموعه‌ای مشتمل بر چهار رساله که متعلق به کتابخانه آقای دکتر اصغر مهدوی استاد دانشگاه می‌باشد. در هر یک از این رساله‌ها تاریخ تحریر و شهر محل تحریر ذکر شده است (۷۱۵ در اصفهان) و این چهار رساله عبارتند از رساله عربی کلمات باباطاهر عریان، رساله‌المخمسات، رساله المعشرات، رساله اوصاف الاشراف اثر خواجه نصیرالدین طوسی. (صص ۱۶ و ۱۷)

گفتیم که یک نسخه تاریخ‌دار دیگر به خط وی در دست هست و آن مجموعه‌ای است متعلق به کتابخانه دوست بزرگوار آقای دکتر اصغر مهدوی استاد دانشگاه محتوی بر چهار رساله: رساله عربی کلمات باباطاهر عریانی و رساله «الخمسات» و رساله «المعشرات» و «اوصاف الاشراف» خواجه نصیر طوسی (ص ۱۲)

ابن ساوجی نسخه تاریخ‌دار دیگری در سال‌های ۷۲۹ و ۷۳۰ قمری در اصفهان کتابت کرده است. این نسخه عبارت است از مجموعه‌ای مشتمل بر پنج رساله که هم‌اکنون در کتابخانه چیستر بیٹی (دوبلین، ایرلند) نگهداری می‌شود. (ص ۱۷)

در کتابخانه چیستر بیٹی (دوبلین، ایرلند) مجموعه‌ای خطی هست (از نسخ الیس Elis) حاوی پنج رساله به خط ابن ساوجی مورخ به سال ۷۲۹ که در اصفهان نوشته شده و حاوی رساله‌های زیرست [اسامی نقل شده] (ص سی و پنج چاپ سوم)

این نوشته‌ها نقل شد برای این‌که اولیای موزه ملی توجه داشته باشند که وظیفه‌شان نگاهبانی از میراث فرهنگی کشورست خواه مجسمه باشد یا نوشته دست و پا شکسته‌ای که هنوز زنده مانده است. البته در ته رساله از باب نشان دادن وسعت اطلاع، نام مسالک و ممالک چاپی (۱۳۶۸) آمده است ولی آن گونه ارجاع نوعی فرار از مستندسازی است زیرا اگر حقیقت نویسی بود در کتابچه خود اشاره به این بایست شده باشد که در چاپ ۱۳۶۸ و پیش از آن، تصاویر نسخه به کیفیت بد چاپ شده است و در جزوه زیبایی که چاپ کرده‌اند با امکانات زمان کنونی به کیفیت احسن به طبع رسیده است.

خوبختی در ویتترین
آلبرتو مورایا
 ترجمه اعظم رسولی، هاله نالیسی، مژگان مهرگان
 داستان‌های ایتالیایی - قرن ۲۰ م - (۱۹)
 چاپ لوز، ۱۳۸۸

میلونه دیگر جوش آورده بود: کجا؟ چطور؟ مگر همیشه به ما نمی‌گفتند که زیر خاک ایتالیا چندین چیزهایی پیدا نمی‌شود... نه نفت، نه آهن، نه ذغال‌سنگ، و نه خوبختی...
 این کتاب با پانزده داستان کوتاه، جلد دوم از مجموعه داستان‌های طنز و سوررئالیستی آلبرتو مورایا است که جلد اول آن پیشتر با عنوان «گوساله دریایی» به چاپ رسیده است.

موسسه گسترش فرهنگ و مطالعات: ۸۸۷۹۴۲۱۸
 بخش کتاب گزیده: ۶۶۲۰۰۹۸۷
 بخش کتاب شول: ۶۶۲۰۱۲۲۵
 بخش فقتوس: ۶۶۲۶۰۰۹۹
 تلفن فروش مستقیم: ۸۸۷۹۲۵۲۲
 www.ketab-e-khorshid.com

خوبختی در ویتترین
آلبرتو مورایا
 ترجمه اعظم رسولی، هاله نالیسی، مژگان مهرگان
 داستان‌های ایتالیایی - قرن ۲۰ م - (۱۹)
 چاپ لوز، ۱۳۸۸

میلونه دیگر جوش آورده بود: کجا؟ چطور؟ مگر همیشه به ما نمی‌گفتند که زیر خاک ایتالیا چندین چیزهایی پیدا نمی‌شود... نه نفت، نه آهن، نه ذغال‌سنگ، و نه خوبختی...
 این کتاب با پانزده داستان کوتاه، جلد دوم از مجموعه داستان‌های طنز و سوررئالیستی آلبرتو مورایا است که جلد اول آن پیشتر با عنوان «گوساله دریایی» به چاپ رسیده است.

موسسه گسترش فرهنگ و مطالعات: ۸۸۷۹۴۲۱۸
 بخش کتاب گزیده: ۶۶۲۰۰۹۸۷
 بخش کتاب شول: ۶۶۲۰۱۲۲۵
 بخش فقتوس: ۶۶۲۶۰۰۹۹
 تلفن فروش مستقیم: ۸۸۷۹۲۵۲۲
 www.ketab-e-khorshid.com